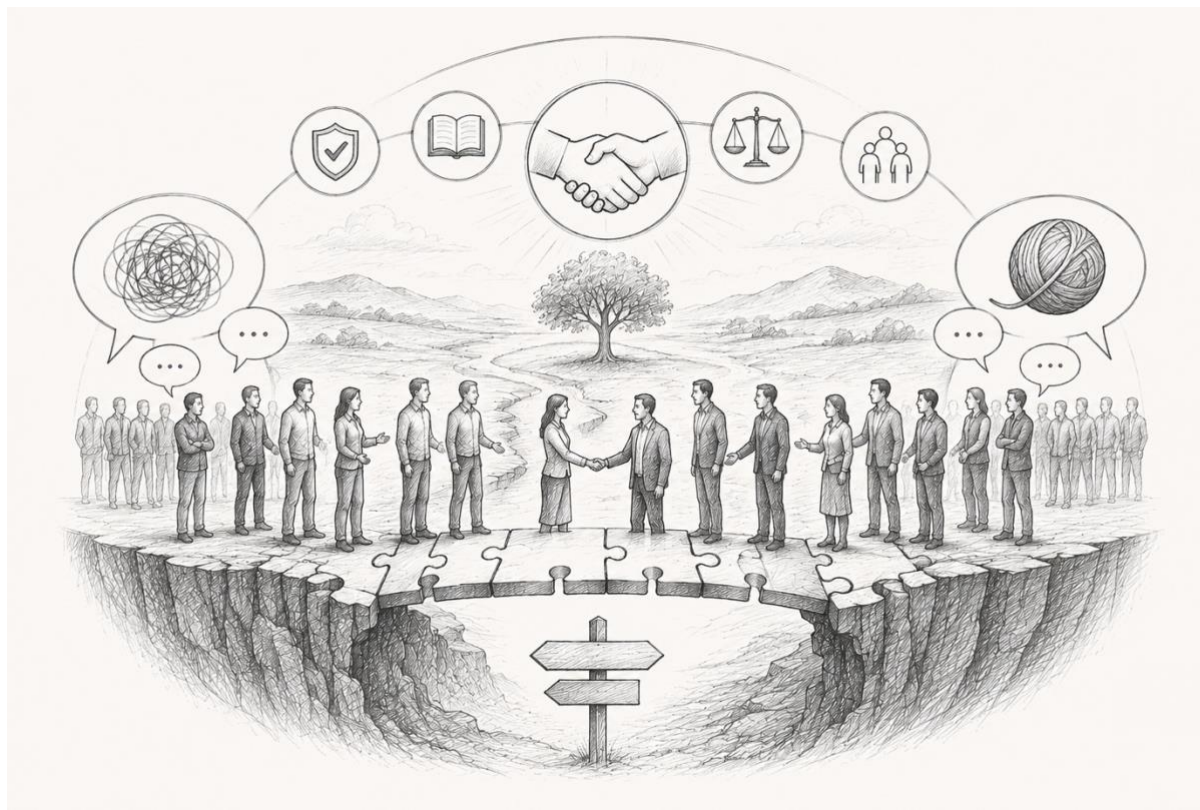

XI. fejezet

Nemzeti minimumok keresése egy megosztott országban

A demokratikus társadalmak működésének egyik legfontosabb feltétele, hogy a politikai közösség tagjai bizonyos alapvető kérdésekben képesek legyenek közös kereteket elfogadni akkor is, amikor más ügyekben mély konfliktusok választják el őket egymástól. A pluralista demokráciák természetes módon sokszínűek és konfliktusosak. A különböző világnézetek, kulturális identitások, társadalmi tapasztalatok és politikai érdekek jelenléte nem a rendszer hibája, hanem maga a demokratikus működés egyik alapvető sajátossága. A demokratikus stabilitás ezért nem az egyetértésre épül, hanem arra a képességre, hogy a közösség tagjai konfliktusaik ellenére is képesek legyenek fenntartani a közös politikai közösség minimális érzését.¹

A modern demokratikus válságok egyik legmélyebb problémája azonban éppen az, hogy ez a közös alap fokozatosan gyengül. A politikai polarizáció egyre inkább identitáskonfliktussá válik, és a másik oldal nem egyszerűen eltérő álláspontot képviselő közösségként jelenik meg, hanem morálisan illegitim vagy veszélyes szereplőként.² A politikai vita ilyenkor elveszíti demokratikus jellegét, és fokozatosan kulturális vagy egzisztenciális harccá alakul.

Ez a folyamat Magyarországon is erősen érzékelhetővé vált az elmúlt években. A közélet egyre inkább két, egymástól eltávolodó politikai és kulturális világgént működik, amelyek sokszor már nem ugyanazokat a fogalmakat használják, eltérő médiavilágokban élnek, és fokozatosan

¹ John Rawls: Political Liberalism, Columbia University Press, New York, 1993, 133–172.

² Jan-Werner Müller: What Is Populism?, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2016, 19–39.

elveszítik annak élményét, hogy közös demokratikus közösséget alkotnak.³ A politikai verseny ilyenkor könnyen totális logika mentén kezd működni, ahol a győzelem már nem egyszerűen kormányzati felhatalmazást jelent, hanem a másik oldal morális vereségét is.

A demokratikus együttélés azonban hosszú távon nem maradhat fenn kizárólag a győzelem és vereség logikájára építve. Minden stabil demokratikus közösség mögött léteznek olyan hallgatólagos vagy kimondott minimumok, amelyek lehetővé teszik, hogy a politikai konfliktusok ne vezessenek a közösség teljes széteséséhez.⁴ Ezek a minimumok nem teljes ideológiai egyetértést jelentenek, hanem olyan alapvető normákat és közös kereteket, amelyek nélkül a demokratikus együttélés fokozatosan lehetetlenné válik.

A modern democráciák egyik legfontosabb kihívása éppen az, hogy képesek-e fenntartani ezeket a közös alapokat egy olyan korszakban, amelyet erős társadalmi bizonytalanság, digitális polarizáció és identitásalapú konfliktusok jellemeznek. A közösségi média működése, a felgyorsult kommunikáció és a politikai mobilizáció érzelmi logikája sokszor inkább az ellenségképzést és a törzsi identitásokat erősíti, mint a közös demokratikus kultúrát.⁵

Ebben a helyzetben különösen fontosá válik annak felismerése, hogy a demokratikus közösségek stabilitása nem pusztán intézményi kérdés. A demokratikus együttéléshez szükség van olyan kulturális és kapcsolati alapokra is, amelyek képesek fenntartani a bizalmat, a meghallgatás lehetőségét és a politikai ellenfél legitimációjának minimális elfogadását.⁶

A mediáció szemlélete ebben a kontextusban különösen fontos tanulságokat hordozhat. A mediáció ugyanis nem arra épül, hogy a konfliktusban álló felek minden kérdésben egyetértsenek. A mediáció alapja sokkal inkább annak felismerése, hogy a kapcsolat és az együttélés fenntartása bizonyos helyzetekben fontosabb lehet, mint a teljes győzelem logikája.⁷ Ez a demokratikus közösségek működésére is igaz lehet. Egy pluralista társadalomban nem az a kérdés, hogy megszüntethetők-e a konfliktusok, hanem az, hogy léteznek-e olyan közös alapok, amelyek mellett a konfliktusok még nem rombolják le teljesen a politikai közösséget.

A magyar társadalom történeti tapasztalatai különösen érzékennyé teszik ezt a problémát. A 20. század diktatúrái, a politikai traumák és a társadalmi bizalmatlanság hosszú időre meghatározták a demokratikus kultúrát.⁸ A rendszerváltás ugyan demokratikus intézményeket teremtett, de a közös demokratikus identitás és a kölcsönös legitimáció kultúrája sok tekintetben sérülékeny maradt. Az elmúlt évek polarizációja tovább erősítette ezt a törékenységet.

A demokratikus együttélés jövője ezért valószínűleg nem kizárólag intézményi reformokon múlik. Legalább ennyire fontos az is, hogy a társadalom képes-e újra megtalálni bizonyos közös minimumokat. Ezek a minimumok nem ideológiai kompromisszumok és nem jelentik a

³ Boda Zsolt: Politikai polarizáció Magyarországon, TK Politikatudományi Intézet, Budapest, 2021, 22–37.

⁴ Alexis de Tocqueville: Democracy in America, University of Chicago Press, Chicago, 2000, 235–263.

⁵ Shoshana Zuboff: The Age of Surveillance Capitalism, PublicAffairs, New York, 2019, 377–401.

⁶ Francis Fukuyama: Trust, Free Press, New York, 1995, 26–56.

⁷ John Paul Lederach: The Moral Imagination, Oxford University Press, Oxford, 2005, 27–56.

⁸ Bibó István: „Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem”, in: Válogatott tanulmányok, Magvető Kiadó, Budapest, 1986, 569–620.

politikai különbségek eltörlését sem. Sokkal inkább olyan alapelvek, amelyek lehetővé teszik, hogy a politikai konfliktusok ellenére is fennmaradjon a közös demokratikus közösség érzése.

Az egyik legfontosabb ilyen minimum a politikai ellenfél legitimációjának elfogadása lehet. A demokratikus rendszer hosszú távon nem működhet úgy, hogy a politikai közösség tagjai egymást eleve illegitim vagy „nem valódi” állampolgárként érzékelik. A másik oldal kritikája természetes része a demokratikus működésnek, de a másik fél teljes morális kizárása hosszú távon rombolhatja a közös politikai közösséget.⁹

Véleményem szerint az alábbi elvi nemzeti minimumok tudják biztosítani azt, hogy a magyar demokrácia fenntartható módon működőképes tudjon maradni.

1. Az erőszak elutasítása a politikai konfliktusok kezelésében

A demokratikus rendszerek egyik alapja éppen az, hogy a közösség tagjai elfogadják: a politikai konfliktusokat nem fizikai vagy egzisztenciális megsemmisítéssel, hanem intézményes és békés keretek között kell kezelni.¹⁰ Ez a demokratikus kultúra egyik legfontosabb civilizációs eredménye.

2. A jogállami intézmények tisztelete

A demokratikus közösség stabilitása elképzelhetetlen olyan helyzetben, ahol az intézmények teljesen elveszítik legitimációjukat a társadalom jelentős része számára. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az intézményeket ne lehetne kritizálni vagy reformálni, de szükség van arra a minimális közös meggyőződésre, hogy a konfliktusokat legitim intézményi keretek között kell kezelni.

3. A valóság fenntartása

A demokratikus nyilvánosság nem működhet teljesen eltérő tényvilágok mentén. Ha a társadalom tagjai már nem képesek közösen értelmezni a valóság legalapvetőbb elemeit sem, a demokratikus párbeszéd fokozatosan lehetetlenné válik.¹⁰

4. A meghallgatás kultúrája

A másik fél meghallgatása nem azonos az egyetértéssel, és nem jelenti saját álláspontunk feladását sem. Sokkal inkább annak elismerése, hogy a másik ember tapasztalata és nézőpontja létező emberi valóság.¹¹ A demokratikus közösségek hosszú távú stabilitása nem képzelhető el ennek minimális képessége nélkül.

5. Az emberi méltóság tisztelete

A modern politikai kommunikáció sok esetben a megalázásra, a dehumanizációra és a morális kizárásra épül. Ez rövid távon hatékony politikai mozgósítást eredményezhet, hosszú távon azonban rombolhatja a demokratikus kultúra emberi alapjait.

⁹ Chantal Mouffe: *Agonistics*, Verso, London, 2013, 7–18.

¹⁰ Norberto Bobbio: *The Future of Democracy*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987, 24–43.

¹¹ Hannah Arendt: *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago, 1958, 175–247.

6. A közös nemzeti keret elfogadása

A demokratikus pluralizmus természetesen lehetővé teszi a nemzetről, történelemről vagy identitásról alkotott eltérő elképzeléseket. A politikai közösség stabilitásához azonban szükség van arra a minimális tapasztalatra, hogy a társadalom tagjai ugyanannak a közös történetnek és jövőnek a részei.

7. Az önkorlátozás demokratikus kultúrája

A demokratikus rendszerek stabilitása nem kizárólag jogi korlátokra épül, hanem arra a kulturális képességre is, hogy a politikai szereplők bizonyos helyzetekben önként mondanak le a teljes dominancia lehetőségéről a rendszer hosszú távú stabilitása érdekében.¹²

8. A társadalmi szolidaritás

A szélsőséges társadalmi egyenlőtlenségek, a tartós kiszolgáltatottság vagy az egyes társadalmi csoportok teljes láthatatlanná válása hosszú távon gyengítheti a demokratikus közösség kohézióját és a kölcsönös bizalom lehetőségét.

9. A demokratikus jövőbe vetett hit

A demokratikus közösségek stabilitása jelentős részben azon múlik, hogy tagjaik képesek-e elhinni: a konfliktusok ellenére létezhet közös jövő. Ha ez a hit teljesen eltűnik, a politika könnyen puszta hatalmi túlélési küzdelemmé válhat.

10. A gyermekek és a következő generációk politikai „védettségének” elve is.

A demokratikus közösségek hosszú távú stabilitása jelentős részben azon múlik, hogy a társadalom képes-e bizonyos területeket részben kivonni a totális politikai törzsharc logikájából. Ilyen terület lehet a gyermekek testi-lelki biztonsága, az oktatás minimális stabilitása, valamint annak közös elfogadása, hogy a következő generációk jövője nem válhat kizárólag rövid távú politikai identitásküzdelmek eszközévé.

Ezek a minimumok természetesen nem oldják meg automatikusan a demokratikus közösségek problémáit. Nem szüntetik meg a politikai konfliktusokat, és nem teremtenek teljes társadalmi harmóniát sem. Jelentőségük inkább abban állhat, hogy képesek lehetnek fenntartani a demokratikus együttélés minimális kapcsolati és erkölcsi kereteit egy erősen polarizált társadalomban.

¹² Martin Buber: *I and Thou*, Scribner, New York, 1970, 62–71.